

Struktura wymiana władza

Studia z socjologii teoretycznej

Pod redakcją

Tadeusza Sozańskiego
Jacka Szmatki
i Mariana Kempnego

Warszawa 1993
Wydawnictwo IFiS PAN

Projekt okładki
Andrzej Łubniewski

Redaktor
Barbara Gruszka

Skład komputerowy
Tadeusz Sozański

Książka dotowana ze środków Komitetu Badań Naukowych
na program badawczy PB 1927/1/91

Copyright © by Wydawnictwo Instytutu Filozofii
i Socjologii PAN, 1993

ISBN 83-85194-63-0

Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72, tel. 26-52-31 w. 97
Wydanie I. Obj. 18 ark. wyd.. 19,5 ark. druk.
Papier offset kl. III., f. A-5.

Spis treści

Od redaktorów	5
Jacek SZMATKA, Tadeusz SOZAŃSKI	
O czterech mitach socjologii i trzech generacjach teorii socjologicznych	9
1. Problem (9). 2. Cztery mity o teorii socjologicznej i ich krytyka (10). 3. Trzy generacje teorii socjologicznych (18).	
Jacek SZMATKA, David WILLER	
W kierunku teoretycznego programu badawczego dynamiki struktury społecznej	29
1. Teoria elementarna w perspektywie metateoretycznej (29). 2. Pojęcie naukowego programu badawczego (30). 3. Co zaszło w teorii wymiany społecznej? (32). 4. Trzon naukowego programu badawczego Homansowskiej teorii wymiany (35). 5. Gdzie załamał się program badawczy Homansowskiej teorii wymiany? (40). 6. Charakterystyka trzonu naukowego programu badawczego teorii elementarnej (TE) (42). 7. Teoria elementarna jako teoria typu „interactor” (53). 8. Struktura naukowego programu badawczego TE (54). 9. Kierunki ewolucji programu badawczego TE (63).	
Izabella UHL	
Co to jest „teoria elementarna”?	73
1. Cel pracy (73). 2. Zakres przedmiotowy teorii elementarnej (74). 3. Założenia metodologiczne teorii elementarnej (75). 4. Budowanie teorii – modelowanie obiektów i zdarzeń (77). 5. Testowanie teorii – laboratoryjny eksperyment naukowy (85). 6. Zastosowanie teorii – interpretacja i wyjaśnianie zjawisk historycznych (90).	
Wiesław STRUKOWSKI-KOZIEŃ	
Dynamika struktury społecznej	101
1. Struktura jako przestrzeń zdarzeń (101). 2. Grupa i instytucja (105). 3. Obiekty teoretyczne modeli socjologicznych: rola, status, zasoby, pozycja społeczna, struktura (110). 4. Model struktury makrosystemu społecznego (120). 5. Teoria elementarna (129). 6. Zakończenie: dynamika struktury społecznej (141).	
Tadeusz SOZAŃSKI	
Próba formalizacji sieciowej teorii wymiany	149
1. Teoria wymiany dziś (149). 2. Model formalny sieciowego systemu wymian (155). 3. Aksjomatyczna charakterystyka systemu wymian. Specjalne klasy systemów (166). 4. Od modelu do teorii funkcjonowania systemu wymian (180). 5. Uwagi końcowe (188).	

Barry MARKOVSKY, David WILLER, Travis PATTON	
Relacje władzy w sieciach wymian	195
1. Wcześniejsze podejście (197). 2. Analiza teoretyczna odwołująca się do teorii grafów (201). 3. Eksperyment I (210). 4. Obszary władzy i sieci o wymianach wielokrotnych (213). 5. Eksperyment II (218). 6. Nowe kierunki teoretyczne (222). 7. Zakończenie (224).	
Tadeusz SOZAŃSKI	
Hierarchiczne systemy wymian. Powtórzenie eksperymentu Davida Willera	233
1. Hierarchiczne systemy wymian: teoria i badania (233). 2. Opis eksperymentu (248). 3. Hipotezy, wyniki, wnioski (257).	
Marian KEMPNY	
Wymiana społeczna – teoria socjologiczna, w stronę kulturowej perspektywy czy poza nią?	273
1. Uwagi wstępne (273). 2. W poszukiwaniu podstawowych metateoretycznych wymiarów paradygmatu wymiany (275). 3. Na czym polega odrębność socjologicznych i antropologicznych teorii wymiany? (284). 4. Teoria wymiany wobec załamania się funkcjonalistycznego „dyktatu” w socjologii (287). 5. Antropologia wymiany – u źródeł jej swoistości (292). 6. Wnioski końcowe (296).	
Contents and Summaries	305

Od redaktorów

Na niniejszy tom składają się prace członków i stałych współpracowników Pracowni Mikrosocjologii działającej w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. W większości powstały one w ramach programu badawczego PB 1927/1/91 („Toward a Theoretical Research Program of the Dynamics of Social Structure”) finansowanego przez Komitet Badań Naukowych.

Publikacja ta nie jest dziełem zbiorowym tego rodzaju, że głosy autorów zatracają w nim samodzielne znaczenie, stając się jedynie „wariacjami” na wspólny temat lub relacjami z własnych „poletek” zyskującymi właściwy sens wyłącznie w kontekście całego przedsięwzięcia. Nie jest też jednak, jak to się zdarza w takich razach, luźnym zbiorem artykułów powiązanych jedynie ogólnikowo sformułowanym tytułem. Choć więc wedle zwyczajowej formuły autorzy poszczególnych prac ponoszą wyłączną odpowiedzialność za prezentowane poglądy, Czytelnik z pewnością zauważy, że artykuły zamieszczone w tej książce łączą liczne związki tematyczne i podobieństwo stanowisk. W istocie jest ona w dużej mierze owocem pracy zespołowej, dzielenia się pomysłami i uzgadniania poglądów na drodze dyskusji między członkami zespołu autorskiego i wchodzącą w jego skład trójką redaktorską, której zadaniem było czuwanie nad kształtem całości. Nie od rzeczy będzie dodać w tym miejscu, że redaktorzy, znajdując się w trzech oddalonych od siebie punktach globu, dzięki wynalazkowi poczty elektronicznej mogli na

bieżąco komunikować się ze sobą w sposób niemal tak bezpośredni, jak w grupie seminaryjnej. Mimo idealnie symetrycznej struktury owej „sieci komunikowania” aktywność jej trzech „węzłów” nie była jednakowa. Tłumaczy to odmienną od alfabetycznej kolejność nazwisk redaktorów na stronie tytułowej. Sam pomysł tej publikacji wyszedł od Mariana Kempnego, Jacek Szmatka wpłynął najsilniej na jej zawartość i „przesłanie”, zaś Tadeusz Sozański wziął na siebie bieżące koordynowanie pracy zespołu i przygotowanie do druku ostatecznej wersji tekstu.

Gdy zaczynaliśmy pracę nad książką, łączyło nas przede wszystkim zainteresowanie orientacją teoretyczną zwaną „teorią wymiany”. Jak się wydaje, jest ona wciąż mało znana i doceniana w Polsce. Naszym pragnieniem jest, aby książka ta (której roboczy tytuł brzmiał „Wokół teorii wymiany”), będąc kolejną obszerną pozycją na ten temat po wyborze tekstów *Współczesne teorie wymiany społecznej* (pod red. Mariana Kempnego i Jacka Szmatki, 1992), przyczyniła się do zmiany tego stanu rzeczy, tym bardziej, że w latach osiemdziesiątych w ramach tej szerokiej orientacji pojawiły się nowe ciekawe propozycje teoretyczne dość już odległe od powszechnie znanych i komentowanych koncepcji Homansa i Blaua. Do nurtu tego określanego jako „sieciowa teoria wymiany” należy w szczególności tzw. „teoria elementarna” (dokładniej „elementarna teoria interakcji społecznych”). Jeden z jej twórców, prof. David Willer, który od kilku lat współpracuje z Pracownią Mikrosocjologii IS UJ, jest także współautorem dwu tekstów zamieszczonych w tej książce: napisanego wspólnie z Jackiem Szmatką artykułu *W kierunku teoretycznego programu badawczego dynamiki struktury społecznej* oraz pracy opublikowanej w 1988 roku w „*American Sociological Review*” wspólnie z Barry’em Markovsky’em i Travisem Pattonem, a przedrukowanej tu za zgodą autorów i wydawcy.

Teoria elementarna, omówiona systematycznie we wspomnianej pracy Szmatki i Willera, jak również w artykule Izabelli Uhl *Co to jest „teoria elementarna”?* (adresowanym do czytelników pragnących wstępnie zorientować się w jej przedmiocie), zajmuje się nie tylko w y m i a n ą, ale i innymi elementarnymi stosunkami społecznymi, w szczególności relacją „przymusu” (jest to główny temat pracy I. Uhl), a ogólniej, w ł a d z ą, której różne formy wytwarzają się jako pochodna s t r u k t u r y systemu społecznego. Program badawczy teorii elementarnej podejmuje na nowo centralne problemy socjologii, a także, w swej warstwie metateoretycznej, proponuje pewien ideał s o c j o l o g i i t e o r e t y c z n e j (bliski większości autorów naszego tomu, którzy świadomie podjęli próbę włączenia się w sposób twórczy w prace teoretyczne i empiryczne mieszczące się w tym nurcie socjologii współczesnej). Fakt ten znalazł odzwierciedlenie w nowym tytule i podtytule książki.

Rolę klamry spinającej całość pełnią dwa studia metateoretyczne dotyczące kondycji teorii socjologicznej, stawiające pytania o jej naturę i rozwój, przy czym tego rodzaju refleksji towarzyszy wyraźna argumentacja na rzecz określonego sposobu analizy zjawisk społecznych. Artykuł wstępny Jacka Szmatki i Tadeusza Sozańskiego zatytułowany *O czterech mitach socjologii*

i trzech generacjach teorii socjologicznych podejmuje raz jeszcze problem wzorca teoretyczności w nauce o społeczeństwie. Wypowiadając swoje *credo* autorzy starają się wykazać, że uprawianie socjologii jako „nauki ścisłej” (*science*) jest nie tylko pożądane, ale i możliwe. Artykuł Mariana Kempnego *Wymiana społeczna – teoria socjologiczna, w stronę kulturowej perspektywy czy poza nią?* – opowiadający się za ujęciem mechanizmów i procesów wymiany w perspektywie właściwej antropologii kulturowej – stanowi niejako „kontrapunkt” dla tez Szmataki i Sozańskiego, jednocześnie wskazując na odmienność podejścia antropologicznego od tzw. „socjologii humanistycznej”.

Wątek metateoretyczny jest silnie obecny także w pracy Szmataki i Willera (autorzy pokazują między innymi, że teoria elementarna na swym obecnym etapie rozwoju zyskała już rangę „naukowego programu badawczego” w sensie Lakatosa) oraz w obszernym studium Wiesława Strukowskiego-Kozienia *Dynamika struktury społecznej*. Tę ostatnią pracę wyróżnia szersze uwzględnienie kontekstu makrostrukturalnego, w jakim funkcjonują proste systemy społeczne modelowane w laboratorium.

W teoretycznym artykule Tadeusza Sozańskiego *Próba formalizacji sieciowej teorii wymiany* wprowadzony został formalny ogólny model „sieciowego systemu wymian o dwu rodzajach zasobów”, umożliwiający dalszą formalizację pewnego fragmentu teorii elementarnej. Dwa pozostałe studia: Markovsky'ego, Willera i Pattona *Relacje władzy w sieciach wymian* oraz Sozańskiego *Hierarchiczne systemy wymian. Powtórzenie eksperymentu Davida Willera* łączy teoretyczno-eksperymentalny charakter. Obie te prace, podejmujące problem władzy, są ponadto przykładami praktycznej realizacji postulatu kumulatywności naukowej wiedzy socjologicznej. W pracy Markovsky'ego, Willera i Pattona (włączonej do naszego zbioru zarówno ze względu na jej reprezentatywność dla całego „programu badawczego”, jak i jej szeroki rezonans) wysunięta została formalna, oparta na pojęciach teorii grafów, specyficzna teoria tłumacząca zróżnicowanie władzy między pozycjami w systemie wymian o strukturze sieciowej. Teoria ta, konkurencyjna względem wcześniejszej teorii pochodzącej od Richarda Emersona i rozwiniętej przez Karen Cook i Toshio Yamagishi, została poddana testowi eksperymentalnemu, z którego wyszła zwycięsko. Praca Sozańskiego kontynuuje natomiast rozpoczętą przez Willera analizę zjawiska władzy w „systemie hierarchicznym”, w którym przewagę nad „podwładnymi” daje „władcy” nie tylko jego „centralne” umiejscowienie w „sieci”, ale także możliwość wykorzystania rywalizacji między powładnymi wynagradzanymi w sposób podyktowany przez hierarchię osiąganego statusu.

Podsumowując te krótkie uwagi wstępne, oddajemy do rąk Czytelnika książkę zawierającą zarówno metateoretyczne analizy obecnego stanu teorii socjologicznej, w tym poszukiwania drogi unieważnienia opozycji między podejściem „humanistycznym” a „naturalistycznym”, jak i próby budowania oraz empirycznego sprawdzania konkretnych teorii. Pragnęlibyśmy, aby ta praca, sygnalizując zjawiska związane z dylematem „interpretatywność a teoretyczność” (takie jak „kulturalizm” i „ucieczka w metateorię”), stanowiła zachętę do rozwijania socjologii teoretycznej rezygnującej z ambicji

wyjaśniania świata społecznego w ogóle, wszakże w zamian oferującej modele nie mniej abstrakcyjne, ale bardziej użyteczne do analizy rozmaitych systemów społecznych (takich jak „ryunki doskonałe i niedoskonałe”, systemy „korumpujące” czy „hierarchiczne”), które w dzisiejszej polskiej rzeczywistości mają sens nie tylko teoretyczny.

*Marian Kempny
Tadeusz Sozański
Jacek Szmatka*

Warszawa – Kraków – Columbia, South Carolina

Sierpień 1992 roku

Strony 1-8 książki w formacie zbliżonym do oryginału
umieściłem na stronie domowej w maju 2004
Tadeusz Sozański, <http://www.cyf.kr.edu.pl/~ussozans/>

